



УДК 159.964.2

## ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИНИКНЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ДЕФОРМАЦІЙ МОЛОДІ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Камінська О.В., д. психол. н., професор  
кафедри загальної психології та психодіагностики  
Рівненський державний гуманітарний університет

У статті проаналізовано психологічні детермінанти особистісних деформацій в умовах соціально-політичної нестабільності. Визначено вплив соціально-політичної кризи на формування особистості, висвітлено зміни, до яких вона призводить. Підкреслено небезпечність особистісних деформацій для подальшого становлення та розвитку молодшої людини.

**Ключові слова:** особистісні деформації, соціально-політична нестабільність, молодь, становлення особистості.

В статье проанализированы психологические детерминанты личностных деформаций в условиях социально-политической нестабильности. Определено влияние социально-политического кризиса на формирование личности, освещены изменения, к которым он приводит. Подчеркнута опасность личностных деформаций для дальнейшего становления и развития молодого человека.

**Ключевые слова:** личностные деформации, социально-политическая нестабильность, молодежь, становление личности.

Kaminska O.V. PSYCHOLOGICAL FEATURES OF THE PERSONALITY DEFORMATIONS YOUTH IN SOCIAL AND POLITICAL INSTABILITY

The article analyzes the psychological determinants of personal strain in terms of socio-political instability. The influence of the socio-political crisis in identity formation, highlights the changes to which it leads. Emphasized the danger of personal deformations for further formation and development of young people.

**Key words:** personal strain, social and political instability, youth identity formation.

**Постановка проблеми.** Особливості особистісних деформацій активно досліджувались багатьма представниками як вітчизняної, так і зарубіжної науки, були предметом аналізу психологів і представників суміжних галузей. Це зумовлено їх важливістю та значущим впливом на всі сфери життя людини, що страждає від появи особистісних деформацій, успішності її навчальної та професійної діяльності, самореалізованість у суспільному й особистому житті тощо.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Сучасне суспільство перебуває у фазі реформації і становлення, що зумовлює появу різноманітних кризових явищ, серед яких особливе місце посідає соціально-політична криза, що має особливо значний вплив на формування й розвиток особистості, зокрема на студентську молодь. Нестабільна ситуація, що склалася сьогодні в державі, породжує в особистості внутрішнє напруження, змушує її відчувати невпевненість у завтрашньому дні, що може призводити до появи особистісних деформацій. Якщо особистість дорослої людини є сформованою та зазвичай характеризується стійкістю, то особистість молодшої людини значною мірою підвладна

негативним впливам і піддається реконструкції.

Проблема особистісних деформацій вивчалась М.М. Герасименко [1], Л.В. Помиткіною [3] та іншими. Найбільший внесок у розкриття психологічних основ і детермінант особистісних деформацій зробили Л.С. Комашко [2] та Л.В. Хитрош [4].

**Постановка завдання.** Однак, незважаючи на наявні розробки, недостатньо дослідженим залишається вплив нестабільних соціально-політичних умов на формування молодшої людини, чому і присвячене наше дослідження, метою якого є виявлення психологічних детермінант особистісних деформацій молоді в умовах соціально-політичної нестабільності.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Особистісна деформація є складним психологічним феноменом, який натеper недостатньо вивчений у науці. Утворення особистісних деформацій варто розглядати в тісному взаємозв'язку з такими явищами, як дисгармонізація особистості, професійна деформація, невротизація, порушення структури особистості. Аналіз цієї проблеми варто здійснювати з урахуванням тих умов, що сприяють гармонійному розвитку особистості. Особли-

во важливими фактором, здатним призвести до особистісної деформації молоді, є соціально-політичне становище, що склалось сьогодні в країні. Зокрема, нестабільна ситуація є тією передумовою, що негативно впливає на молоду людину і призводить до її дисгармонізації.

Під час проведення експериментального дослідження ми використали низку методик, які дали змогу визначити взаємозв'язок появи в студентської молоді особистісних деформацій із життям в умовах соціально-політичної кризи. Використовувалась методика «Оцінювання нервово-психічного напруження» (Т.А. Немчин), що дала можливість виявити, наскільки гармонійно особистість почувається в умовах кризи, що допомогло виділити групу респондентів, схильних до формування особистісних деформацій, і групу людей із гармонійним особистісним розвитком. Для визначення цільової групи, а саме осіб, особистісні зміни яких пов'язані з новими соціально-політичними умовами, використана Міссісіпська шкала для оцінювання посттравматичних реакцій в адаптації Н.В. Тарабриної (MS, Mississippi Scale, Keane et al.). Під час застосування цієї методики додатково проводилась бесіда, що дало змогу відділити респондентів, які сприймають соціально-політичну кризу як стресову і психотравмувальну ситуацію, від інших. На основі цього вибірка поділена на дві групи, перша з яких складалась із осіб, для яких соціально-політична криза не є значущим чинником, що здатен призвести до особистісних змін, а друга – з осіб, які сприймають зміну соціально-політичного становища як значущий фактор, що призводить до появи особистісних деформацій. Надалі відбувалось порівняння показників цих груп з метою виділення специфічних зрушень у структурі особистості представників другої підгрупи відповідно до цілей дослідження.

Результати методики «Оцінювання нервово-психічного напруження» (Т.А. Немчин) подано в таблиці 1.

Таблиця 1

**Виявлення схильності до появи особистісних деформацій за методикою «Оцінювання нервово-психічного напруження» (Т.А. Немчин)**

Рівні Респонденти	Рівні	Слабке напруження	Інтенсивне напруження	Екстенсивне напруження
Усі респонденти		51,7	37,8	10,5
хлопці		40,4	46	13,7
дівчата		62,7	30,5	6,8

Узагальнюючи отримані дані, помітили, що більшості респондентів (51,7%) притаманне слабко виражене нервово-психічне напруження, що виникає через соціально-політичну нестабільність. Вони зберігають активну життєву позицію, не відчувають значного страху й дискомфорту, уявляючи своє майбутнє, очікують поліпшення соціально-політичного становища. Такі опитані не схильні до появи особистісних деформацій, оскільки соціально-політичний устрій не є для них тим фактором, що здатен порушити їхню емоційну стабільність і викликати хвилювання щодо майбутнього.

У 37,8% опитаних спостерігається інтенсивне нервово-психічне напруження, джерелом якого є існування в умовах соціально-політичної кризи. Такі респонденти відчувають невпевненість у завтрашньому дні, оцінюють майбутнє працевлаштування як значущу проблему через зростання рівня безробіття, тенденцію до скорочень штату, що спостерігається на фірмах і підприємствах, складність пошуку роботи, що відповідала б фаху, тощо. Такі респонденти перебувають у групі ризику щодо появи особистісних деформацій, оскільки відчувають нестабільність свого становища, не бачать позитивних перспектив для розвитку й самореалізації в майбутньому.

Екстенсивне напруження притаманне 19,5% опитуваних, які сприймають життя в умовах соціально-політичної кризи як довготривалу психотравмувальну ситуацію, що провокує появу різноманітних негативних психічних станів, може призводити до виникнення депресії, зниження активності особистості й мотивації до отримання вищої освіти, оскільки індивід переконаний у тому, що все одно не зможе знайти роботу за фахом. Відповідно, саме ця категорія респондентів найбільшою мірою схильна до розвитку особистісних деформацій, оскільки вони перебувають у пригніченому стані, не здатні отримувати задоволення від життя, не мають ресурсів, необхідних для адаптації до наявних соціально-економічних умов.

Під час подальшого аналізу отриманих показників порівнювалися дані юнаків і дівчат з метою виявлення гендерних відмінностей. Достовірність відмінностей підтверджує критерій  $\chi^2$  – Пірсона, коефіцієнт якого становив 10,98, тобто перевищує критичне значення ( $\chi^2 = 5,99$ ), що свідчить про статистично значущі гендерні відмінності.

Показники, що вказують на слабке нервово-психічне напруження, спостерігаються у 40,4% хлопців і 62,7% дівчат. Показник дівчат більший, що вказує на їх меншу включеність у соціально-політичне стано-



вище соціуму загалом, оскільки, згідно з усталеними гендерними стереотипами, у свідомості жінок зберігається орієнтація на побудову сім'ї, тоді як у чоловіків переважає спрямованість на самореалізацію в професійному житті, що змушує їх більшою мірою перейматися пошуком роботи й необхідністю забезпечувати майбутню сім'ю. Це призводить до того, що юнаки демонструють більший інтерес до змін соціально-економічного устрою та більш гостро реагують на існування в умовах кризи.

Інтенсивне напруження спостерігається в 46% хлопців і 30,5% дівчат. Показник хлопців дещо вищий, що підтверджує виявлену тенденцію. Вони більш критично оцінюють соціально-політичну ситуацію, більшою мірою усвідомлюють наслідки економічної кризи для суспільства загалом і для них особисто, здатні краще прогнозувати зміну соціально-економічного становища в майбутньому.

Екстенсивне напруження притаманне 13,7% хлопців і 6,8% дівчат. Показник хлопців також переважає, що вказує на те, що вони відчувають більший неспокій, оцінюючи свої можливості для розвитку та самореалізації в професійній сфері, відчувають хвилювання, думаючи про майбутнє, й оцінюючи свої перспективи в плані фінансового забезпечення.

Наступною методикою, що використувалась у дослідженні, була Міссісіпська шкала для оцінювання посттравматичних реакцій (адаптація Н.В. Тарабриної) (MS, Mississippi Scale, Keane et al.), узагальнені результати за якою подано в таблиці 2.

Таблиця 2

**Виявлення схильності до появи особистісних деформацій за шкалою для оцінювання посттравматичних реакцій (адаптація Н.В. Тарабриної) (%)**

Шкали \ Рівні	Високий	Середній	Низький
Вторгнення	20,5	62,8	16,7
Уникнення	6,3	46,3	47,4
Фізіологічна збудливість	9,5	50,3	40,2
Почуття провини	4,7	38	57,3
Суїцидальність	0,4	14,3	85,3

За шкалою «Вторгнення» високий рівень спостерігається у 20,5% оптантів, які сприймають соціально-політичну кризу як значущу подію, що вплинула на їхнє життя. Вони пов'язують із кризовими умовами

нестабільність фінансового становища своїх батьків, не впевнені в тому, що після закінчення вишу зможуть знайти роботу, бояться стати фінансово неспроможними, допускають, що їм доведеться невизначену кількість часу жити за рахунок батьків, що їх пригнічує, призводить до зниження самооцінки та провокує появу особистісних деформацій.

Середній рівень за цією шкалою спостерігається в 62,8% осіб, які відчувають на собі вплив соціально-політичної кризи, однак він не набуває особливої вираженості й не змінює значною мірою стиль життя респондента. Такі оптантів відчувають неспокій і невпевненість у завтрашньому дні, однак розраховують на підтримку батьків чи збіг обставин, що дасть їм можливість створити для себе гідні матеріальні умови.

Низький рівень притаманний 16,7% оптантів, на життя яких соціально-політична криза практично не вплинула. Вони з оптимізмом дивляться в майбутнє, вірять у те, що зможуть знайти роботу, яка буде для них цікавою й дасть змогу підтримувати звичний спосіб життя.

За шкалою «Уникнення» високий рівень притаманний 6,3% осіб, які уникають розмов і думок про вплив на своє життя соціально-політичної кризи, оскільки для них ця тема є болісною, що пов'язано зі зниженням рівня життя особистості через занепад економіки.

Середній рівень спостерігається в 46,3% оптантів, які схильні уникати думок про майбутнє, оскільки не бачать перспектив для професійної самореалізації, покращення свого матеріального добробуту, сприймаючи економічний занепад як передумову зниження власного рівня життя.

Низький рівень властивий 47,4% респондентів, які не схильні уникати розмов і думок про соціально-політичну кризу. Вони мають активну життєву позицію, намагаються знайти вихід зі скрутного матеріального становища, розглядають різноманітні варіанти трудової діяльності, що допоможе забезпечити матеріальний достаток.

За шкалою «Фізіологічна збудливість» високий рівень характерний для 9,5% осіб, котрі відчувають наслідки соціально-політичної кризи як психотравматичної ситуації на психофізіологічному рівні, що виявляється в емоційній нестабільності, постійному почутті неспокою і тривоги. Така особистість страждає від головного болю, відчуває погіршення самопочуття, викликане довготривалою стресовою ситуацією, втрачає працездатність.

Середній рівень спостерігається в 50,3% осіб, які також відчувають на собі наслід-

ки довготривалої стресової ситуації, якою для них стала соціально-політична криза. Нестабільність фінансового становища й невпевненість у майбутньому зумовлюють появу психосоматичних розладів, що знижують якість життя людини, призводять до підвищення дратівливості, тривожності, появи песимістичної установки, що, у свою чергу, стає основою виникнення стійких особистісних деформацій.

Низький рівень притаманний 40,2% опитантів, які не відчувають впливу соціально-політичної кризи як психотравмувальної ситуації на власне самопочуття й активність. Вони зберігають звичний ритм діяльності, ведуть усталений спосіб життя.

За шкалою «Почуття провини» високий рівень характерний для 4,7% респондентів, які відчувають власну відповідальність за зниження рівня свого життя чи життя всієї родини. Вони відчувають провину за значні фінансові витрати, звинувачують себе в недостатній економії коштів тощо.

Середній рівень спостерігається в 38% опитантів, у яких час від часу виникає почуття провини щодо витрат коштів. Зокрема, студент може відчувати провину за те, що не зміг вступити на державну форму навчання і його батьки, перебуваючи в скрутному матеріальному становищі, змушені оплачувати його освіту тощо.

Низький рівень властивий 57,3% осіб, яким не притаманне почуття провини стосовно зниження рівня їхнього життя у зв'язку із соціально-політичною кризою. Вони вважають, що ситуація їм не підвладна й варто прийняти її такою, яка вона є.

За шкалою «Суїцидальність» високий рівень характерний для 0,4% респондентів, які важко переживають вплив соціально-політичної кризи на власне життя. Ця подія сприймається як психотравмувальна й супроводжується суїцидальними думками через нездатність побачити перспективи для розвитку та виправлення ситуації. Зазвичай така реакція притаманна особам, яким немає на кого розраховувати, які не отримують фінансової й моральної підтримки з боку близьких людей і залишаються з проблемою один на один.

Середній рівень притаманний 14,3% респондентів, у яких час від часу виникають суїцидальні думки, що, однак, не набувають свого розвитку. Викликана така емоційна реакція песимістичною установкою на майбутнє, невірою у власні сили, невпевненістю та недостатньою стресостійкістю.

Низький рівень властивий 85,3% опитантів, у яких не виникають суїцидальні думки й наміри у відповідь на переживання психотравмувальної події. Вони намагаються

знайти конструктивне рішення проблеми, вихід зі складної ситуації.

Під час подальшого аналізу порівнювались показники хлопців і дівчат. Отримані результати подано в таблиці 3.

Таблиця 3

**Виявлення схильності до появи особистісних деформацій за шкалою оцінювання посттравматичних реакцій (адаптація Н.В. Тарабриної) з урахуванням статі опитантів (%)**

Шкали	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	х	д	х	д	х	д
Вторгнення	27,8	13,2	58,7	67	13,5	19,7
Уникнення	7,8	5,4	47	45	45,3	49,5
Фізіологічна збудливість	10,4	8,7	51,3	49	38,3	42,4
Почуття провини	6,2	3,4	43,2	32,4	50,6	64,2
Суїцидальність	0,4	0,4	15,4	12,2	84,2	87,4

Примітка: х – хлопці, д – дівчата.

Аналіз даних за шкалою «Вторгнення» вказує на наявність гендерних відмінностей, що підтверджує показник  $\chi^2 = 9,67$ . Високий рівень спостерігається в 27,8% хлопців і 13,3% дівчат. Показник хлопців вищий, що пов'язано з більш болісним переживанням ними наслідків соціально-політичної кризи через нездатність самореалізуватися в професійній сфері, створити гідні умови, необхідні для створення майбутньої сім'ї, тощо.

Середній рівень притаманний 58,7% хлопців і 67% дівчат. Ці респонденти відчувають на собі вплив соціально-політичної кризи, однак реагують на ці зміни не дуже гостро, сприймаючи їх як тимчасові та сподіваючись на покращення становища.

Низький рівень властивий 13,5% хлопців і 19,7% дівчат. Показник дівчат дещо більший, що вказує на їхню емоційну та психологічну відгородженість від соціально-політичних змін, які відбуваються в країні. Вони демонструють значно меншу зацікавленість політичним життям порівняно з хлопцями, що не дає їм змоги будувати прогнози щодо подальшого розвитку соціального устрою та адекватно оцінити перспективи власного фінансового благополуччя.

За шкалою «Уникнення» не було виявлено гендерних відмінностей, на що вказує показник  $\chi^2 = 5,27$ . Високий рівень притаманний 7,8% хлопців і 5,4% дівчат. Ці респонденти прагнуть не думати про наслідки кризи та їх вплив на їхнє життя, намагаючись так захистити себе від негативних емоцій, відчаю, зневіри й депресивних станів.



Середній рівень спостерігається в 47% хлопців і 45% дівчат, які демонструють схильність до ухиляння сприйняття низки моментів, пов'язаних із впливом кризи, оскільки їх усвідомлення призводить до зниження настрою та переважання пригніченого емоційного фону.

Низький рівень властивий 45,3% хлопців і 49,5% дівчат, які не прагнуть відгородитися від соціально-політичної реальності, не бояться зіткнення з проблемами і труднощами й докладають зусиль, щоб їх подолати.

За шкалою «Фізіологічна збудливість» також не виявлено статистично значущих гендерних відмінностей, на що вказує показник  $\chi^2 = 4,98$ , що не перевищує критичне значення. Високий рівень за цією шкалою притаманний 10,4% хлопців і 8,7% дівчат. Ці респонденти відчувають вплив соціально-політичної кризи як психотравмальної ситуації через утрату працездатності, відчуття хронічної втоми, зниження рівня активності тощо.

Середній рівень властивий 51,3% хлопців і 49% дівчат, що демонструють певні зміни механізмів саморегуляції та підтримання емоційної стабільності через перебування в довготривалій стресовій ситуації, якою для них є переживання соціально-політичної кризи.

Низький рівень притаманний 38,3% хлопців і 42,4% дівчат, які не відчувають змін на психосоматичному рівні через вплив кризи як стресогенної ситуації. Вони продовжують демонструвати активну життєву позицію й вірять у зміни на краще.

За шкалою «Почуття провини» помітні гендерні відмінності в отриманих показниках, на що вказує  $\chi^2 = 8,23$ . Високий рівень за цією шкалою спостерігається в 6,2% хлопців і 3,4% дівчат. Показник хлопців дещо більший, що пов'язано з тим, що вони схильні брати на себе відповідальність за власне фінансове становище, а деколи й за достаток усієї родини, що й призводить до запуску механізму самозвинувачення. Дівчата ж часто не вважають, що підтримання матеріального добробуту родини – це виключно їхній обов'язок, і можуть перекладати відповідальність за власне фінансове становище на батьків, чоловіка або ж партнера.

Середній рівень властивий 43,2% хлопців і 32,4% дівчат. Такі опитані відчувають відповідальність за добробут власної або ж батьківської родини, тому намагаються контролювати свої матеріальні витрати, а за неможливості це зробити відчувають провину і страждають від появи негативних емоційних станів.

Низький рівень характерний для 50,6% хлопців і 64,2% дівчат. Останній показник вищий, що свідчить про меншу схильність

дівчат відчувати почуття провини за дії, які призводять до погіршення наслідків кризи.

За шкалою «Суїцидальність» не виявлено гендерних відмінностей, на що вказує показник  $\chi^2 = 4,67$ , що не перевищує критичне значення. Високий рівень притаманний 0,4% хлопців і дівчат, які сприймають соціально-політичну кризу як значущу для себе психотравмальну ситуацію, оскільки гостро відчувають її наслідки, що зумовлює появу суїцидальних думок і намірів.

Середній рівень властивий 15,4% хлопців і 12,2% дівчат, які відчувають значне психічне напруження через вплив соціально-політичної кризи, що зумовлює виникнення депресивних станів, апатії, підвищення тривоги, на фоні чого в особистості можуть з'являтися суїцидальні думки.

Низький рівень притаманний 84,2% хлопців і 87,4% дівчат, яким не властива поява суїцидальних думок, оскільки вони зберігають оптимістичне ставлення до життя й очікують покращення становища в майбутньому.

**Висновки з проведеного дослідження.** Особистісні деформації студентської молоді, зумовлені впливом соціально-політичної кризи, є досить поширеним явищем, оскільки молода людина, перебуваючи в умовах нестабільності, не впевнена в майбутньому працевлаштуванні та здатності самостійно забезпечувати себе у фінансовому плані, що не може не впливати на її психічний стан і цілісність її особистості загалом. Тривогу викликають також нестабільна політична ситуація й можливість ведення відкритих воєнних дій.

Перспективним напрямом дослідження є здійснення подальших наукових розвідок, що дадуть змогу виявити шляхи профілактики та психокорекції особистісних деформацій.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Герасименко М.М. Економічна соціалізація студентської молоді та її соціально-психологічні референти / М.М. Герасименко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc\\_gum/VChdpu/psy/2012\\_103\\_1/Herasyim.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VChdpu/psy/2012_103_1/Herasyim.pdf).
2. Комашко Л. Вплив світової фінансової кризи на психічний стан особистості / Л. Комашко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://istok.ucoz.ua/publ/vpliv\\_svitovoji\\_finansovoji\\_krizi\\_na\\_psikhichnij\\_stan\\_osobistosti/1-1-0-1](http://istok.ucoz.ua/publ/vpliv_svitovoji_finansovoji_krizi_na_psikhichnij_stan_osobistosti/1-1-0-1).
3. Помиткіна Л.В. Корекція особистісних дисгармоній психодинамічно не конгруентних старшокласників : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / Л.В. Помиткіна ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2004. – 24 с.
4. Хитрош Л.В. Чинники, що впливають на компоненти суб'єктивного самовизначення студентської молоді в системі економічних відносин / Л.В. Хитрош [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/472/>.